

סימן לו

ערלה בעלים הגדלים למאכל

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. דין התמרות שבצלף

ב. דין הורד

ג. דין קני סוכר

ד. ערלה בשרף ובעלים

ה. הגדרת איסור ערלה

מסקנה

* * *

שאלה

ב. דין הורד

ורד חייב בערלה לדעת הרדב"ז. ויתכן שכן דעת הגאונים, הסוברים שברכתו "שנתן ריח טוב בפירות". ומשמע שסוברים שהוא פרי, אעפ"י שהמדובר בפרח. אך הריטב"א (הל' ברכות פ"א ה"ו) סובר שאין בהם ערלה, ושכן המנהג. (במשנה שביעית ספ"ז משמע שורד קדוש בקדושת שביעית. אך להלן יבואר שאין ללמוד ערלה משביעית). אמנם יתכן שהריטב"א דיבר על מנהג חו"ל שהקלו בורד מספק, אך בא"י אפשר לומר שיש להחמיר. מיהו לענ"ד אין ראייה מורד, שהוא פרח שממנו מתפתח אח"כ פרי. לעומתו, עלי הצבר, אין עליהם שם פרי כלל. ובערלה נאמר מפורש "את פרי" ולא עליו.

ג. דין קני סוכר

על קני הסוכר, לדעת הגאונים מברכים בורא פרי העץ, למרות שנוטעים אותם למצוץ מהם את המיץ, (עי' רמב"ם ברכות פ"ח ה"ה). הנה גם שם הרמב"ם חולק וסובר שמברכים עליהם שהכל, ואף הגאונים לא התייחסו אלא לברכה, שמאחר שמוצצים את העץ מברכים עליו בורא פרי העץ. אך האם יסברו הגאונים שקני סוכר הם ערלה? אמנם זהו עץ, ובלשון בנ"א המיץ הוא הפרי, אך לענין

צבר מזן "נפוליטיס" שהפרי קטן ואינו נאכל ומגדלים אותו לצורך אכילת העלים, האם יש בו משום איסור ערלה.

ננסה לפשוט את הבעיה מתמרות בצלף, מורד ומקני הסוכר.

א. דין התמרות שבצלף

התמרות של הצלף הן כמין תמרות הגדלות בתוך העלים (כפי שפירש רש"י, ברכות ל"ו ע"א). ולהלכה חוששין אנו לדעת ר' אליעזר שהתמרות נחשבות לפרי לענין ערלה. זוהי דעת הטור. אולם לדעת הרמב"ם (הל' נט"ר פ"י ה"ג), אפ"י בא"י הלכה כר"ע, שרק האביונות נחשבות לערלה ולא הקפריסין, וק"ו שלא התמרות. ועי' ביאור הגר"א (יר"ד סי' רצ"ד ס"ק י"א) שהכריע כרמב"ם. וא"כ אין לנו מקור לכך שעלים הנאכלים חייבים בערלה.

אמנם אפשר לטעון שבצלף, מכיון שעיקר נטיעתו לשם האביונות ולא לשם התמרות (וכמו שאומרת הגמ', ברכות ל"ו ע"א) — אין התמרות נחשבות "פרי". אך בנד"ד, שעיקר הגידול לשם העלים — יש להם דין ערלה. וצ"ע.

ערלה רק פרי היוצא מהעץ נחשב לפרי ולא העץ עצמו.

ד. ערלה בשרף ובעלים

ולענ"ד נראה להביא ראיה מקטף (נדה ח' ע"א) שפירש רש"י: "מין אילן, ואין עושה פרי אלא שרף, וזהו פרי". ולענין שביעית שנינו (שביעית פ"ז מ"ו) שיש לו שביעית וביעור. ובגמ' (נדה שם) אמרו שזו דעת ר' אליעזר, אך לדעת ר' יהושע הקטף אינו פרי: "רבפירוש שמעתי שהמעמיד בשרף העלין (או) בשרף העיקרין — מותר".

ופסק הרמב"ם (שמו"י פ"ז הי"ט-ה"כ):

"הקטף, והוא שרף היוצא מן האילנות: מן העלין ומן העיקרין — אין לו שביעית... בד"א — באילן מאכל. אבל באילן שרק — אף היוצא מן העלין ומן העיקרין כפרי שלהן, ויש לו ולדמיו שביעית".

לעומת זאת, בהל' מאכלות אסורות (פ"טז

הכ"ו) כתב:

"המעמיד גבינה בשרף פני ערלה ... — הרי זו אסורה בהנייה".

ושם לא הזכיר כלל שרף ערלה בעצי סרק כפי שכתב בהל' שמו"י! וע"כ צריכים אנו לחלק בין ערלה לשביעית. שבשביעית לא נאמר בפירוש "פרי" אלא כל שהנאתו וביעורו שוין — קדוש בקדו"ש, וגם עצים. משא"כ בערלה (שם) נאמר "פרי", ושרף הנוסף מעצי הקטף אינו "פרי" אפי' בעצי סרק. (עי' תוי"ט ערלה פ"א מ"ז, חי' חתם סופר נידה ח' ע"א, חזון נחום למשניות שביעית פ"ז מ"ו, ועוד).

כמו כן, לא מצינו ערלה בעלים. נאמר במשנה (ערלה פ"א מ"ז): "העלים והלולבים ומי הגפנים — מותרים בערלה". המשנה לא חילקה בין גפנים טעונות פרי לגפנים שאינן טעונות פרי, העלים תמיד מותרים. מיהו, יתכן שגפנים ניטעים בעיקר לשם פרי, לכן, גם בשנות הערלה, שאין פרי על הגפן — אין לעלים דין "פרי". משא"כ צבר שניטע רק לשם העלים, וצ"ע¹.

1. הערת הרב יואל פרידמן:

לענ"ד אין ראיה מדין שרף הנוסף מעצי הקטף, כי התוי"ט הנזכר מביא את הר"ש (שביעית פ"ז מ"ו בסופו) ואינו מבחין בין פרי בוטני לבין חלק אחר שנאכל, אלא בין מאכל אדם למאכל בהמה. הר"ש שם מבאר שקטפא דגוזא בשביעית שוה לקטפא דפירא בערלה, ושאיני דין ערלה מדין שביעית בכך ששביעית נוהג בין במאכל אדם ובין במאכל בהמה, לכן הקטף אינו בטל לעץ כי הוא ראוי לשימוש בשביעית. מה שא"כ בערלה שצריך שיהא ראוי למאכל אדם, אזי קטפא דגוזא בטל לעץ וממילא אינו פרי. וזאת גם כוונת התוי"ט הנזכר. ולעומת זאת בנד"ד מדובר בעלים שנאכלים ע"י אדם ובשבלים מגדלים את הצבר, ולכן שאני מקטף.

יתר על כן, בתשובת הרשב"א (ח"ז סי' שנ"ו) מביא ראיה מגמ' זו להיפך, שהרי אם תאמר שיש הבדל בין הגדרת הפרי לענין שביעית לבין הגדרתו לענין ערלה, מנא ליה לר' פדת שהמשנה בשביעית היא אליבא דר' אליעזר. דילמא היא לפי חכמים, ובשביעית הקטף הוא פרי כי שביעית נוהגת אף במאכל בהמה! אלא ע"כ שהגמ' מוכיחה מהדיון העקרוני בהגדרת פרי ומה שהוא פרי לענין שביעית הוא גם פרי לענין ערלה. היוצא מדברינו, שיש מחלוקת עקרונית בהגדרת פרי, וכל הראשונים והאחרונים האוסרים ורד סוברים ש"פרי" הוא החלק הנאכל.

ואמנם יש להביא ראיה מהגמ' בנדה (שם) שרק כאשר אין פרי אמרינן "קטפו זהו פרי", ולכן

ה. הגדרת איסור ערלה

והנה אפשר לטעון עפ"י מה שכתבו האחרונים לחלק בין ערלה לשביעית. בערלה האיסור הוא גם על העץ ולא רק על הפרי:

בענין זה כתב רש"י (קדושין ל"ח ע"א ד"ה והוא):

"לערלה בשתיים (שתי הוכחות)... אעפ"י שבשלישי (ההוכחה השלישית) אין בה, שאין איסורו איסור עולם".

והתוס' חלקו עליו שהרי הפרי נאסר לעולם. עכ"פ לרש"י, לגבי הפרי "אין בה, שאין איסורו איסור עולם" — כלומר שהאיסור הוא מכוח הצמיחה של העץ ולא מכוח הפרי, ולכן אין בו איסור עולם. וא"כ לרש"י גם האיסור הוא בעץ ולא בפרי.

ועי' משאת משה (להגר"מ חברוני, קדושין סי' ס"ב) שהוכיח שערלה היא לא רק בפרי עצמו אלא בכל חלק של האילן, כגון לולב ושרף לר"א. ובזאת הסביר את מש"כ הרא"ש (הלכות קטנות, ערלה אות ב') והשו"ע (יו"ד סי' רצ"ד סעי' כ"ד) שהנוטע למצוה, כגון לצורך לולב — חייב בערלה. מבואר א"כ, שגם לולב נחשב פרי אעפ"י שאינו אלא עלין. אך גם לפי דעתו זו מחלוקת הרמב"ם והרא"ש. נמצא שרש"י והרא"ש מכאן והתוס' והרמב"ם מאידך. ולענ"ד אין ראייה מרש"י, אלא י"ל שכח האיסור נמצא בגוף האילן, אולם למעשה חל האיסור רק על הפרי. בין היתר, מסתמך הגר"מ חברוני על הדיון בדברי הרא"ש (שם) שכתב:

"אבל אם נטעו למצוה, ללולב ולאחריו"

— חייב".

והקשה על כך הדרישה (סי' רצ"ד אות ז'): "אבל קשה, דלפי זה הטעם א"ש שחייב בנוטע לאתרוג; אבל אם נוטע ללולב, דאינו מאכל, למה חייב?"

ובתירוצו השני כתב שם:

"דגם הלולבין בכלל פרי אילן הם. ונקרא נוטע לפרי, כי דעתו על כל מה שגדל על הדקל: לולבין ושאר פירות, משא"כ נוטע עיקר האילן לעצים".

ומזה ראייה להגר"מ חברוני, שיש ללולבין דין "פרי" לענין ערלה. ולענ"ד אין הכרח לומר כן. הדרישה רק רוצה לומר שאין זה כנוטע לסייג ולקורות, כי מאחר שצריך את הלולב לצורך מצוה נחשב כנוטע את הדקל לפירותיו. וכמו שמדויק בלשוננו: "כי דעתו על כל מה שגדל על הדקל, לולבין ושאר פירות". ור"ל, כיון שהלולב אינו הדקל עצמו אלא גדל על הדקל, לכן הנוטע לצורך הלולב כנוטע לצורך פירות, ולכן התמרים הגדלות בו אסורות. רק לענין זה שאינו נחשב כנוטע לסייג ולקורות נחשב הלולב לפרי, כי רק הנוטע את עיקר הדקל לקורות לא נקרא עץ. אך הנוטע את העץ לגידוליו לא נקרא נוטע לקורות אלא מגדל לפירות.

מיהו, המעיין היטב בדבריו יראה שזוהי כוונתו של הדרישה בתירוצו הראשון. ובתירוצו השני יתכן שסובר שלולב הוא אכן פרי ממש, וצ"ע. ואולי לולב למצוותו דומה ביותר לפרי.

לעומת זאת, המעדני יו"ט (לרא"ש הל' ערלה אות מ') הקשה כקושיית הדרישה על

שאני נד"ד מורד וקנים, כי בורד וקנים אין פרי נאכל. לעומת זאת, בנד"ד בעיקרון הפרי ראוי למאכל, אלא שאין הוא מסחרי. אך מדין תמרות צ"ע.

הרא"ש, והוכיח מהרמב"ם שרק הנוטע דקל לפירות — חייב בערלה, עי"ש. ומתוך כך, דחה את הרא"ש ופסק למעשה כרמב"ם. וכן רעק"א בפסקיו (לשו"ע סי' רצ"ד) ציין לדברי המעדני יו"ט. ובערוה"ש (סי' רצ"ב ס"ק מ"א) כתב שהמצוה מחשיבה את הלולב עצמו לפרי. ואולי זוהי כוונתו של הדרישה.

מסקנה
 מהאמור נראה שאין בעלי הצבר דין ערלה. מיהו יש מקום לחלק: עץ התמר, בדרך כלל מגדלים אותו בשביל הפרי, ולכן הלולבים שלו אינם נחשבים לפרי גם אם העץ ניטע בשבילם. לעומת זאת, בזן זה של צבר — כל ייעודו הוא רק לאכילת העלים, ולכן יתכן שהעלים הם הם הפרי, וספיקא דאורייתא לחומרא.

סימן לז

פדיון נטע רבעי

ראשי פרקים	ו. קושית הקצות
שאלה	ז. שיטת הקצות
א. חילול דבר שאינו ברשותו	ח. גדר אחר בברירה
ב. שיטת הרמב"ן	ט. חילול במחובר
ג. שיטת הכסף משנה	י. הרמב"ם לשיטתו
ד. שיטת תרומת הכרי	הלכה למעשה
ה. תירוץ ר' חיים מבריסק	

* * *

שאלה
 מטע הגיע לשנתו הרביעית. בעה"ב שכר פועלים לקטוף את הפרי. הבעלים הסביר לפועלים שהפרי הוא רבעי ועליהם להימנע מלאוכלו עד גמר הקטיף היומי, כאשר יחללו את כל הפרי ביחד. למעשה, אין שום אפשרות למנוע מהפועלים מלאכול מהפרי תוך כדי קטיף. האם ישנה דרך בה יוכל הבעלים לפדות את הפרי ולמנוע את הכשלתם של הפועלים באיסור רבעי?

האפשרויות הן:
 1. לפדות מראש כל פרי ופרי לכשייתלש.
 2. לפדות מראש כל פרי ופרי לכשיגיע לפיו של הפועל האוכלו.
 3. לפדות את הפירות במחובר.
 א. חילול דבר שאינו ברשותו
 במסכת בבא קמא (ס"ט ע"א):
 "כרם רבעי היו מציינין אותו בקוזוזות אדמה (סימנא כי אדמה, מה אדמה איכא הנאה מינה, אף האי נמי כי מפרקא שרי לאיתהנויי מינה) ושל ערלה — בחרסית